

Стрельников Віктор,
*професор кафедри філософії і економіки освіти,
Полтавський обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти імені М. В. Остроградського,
доктор педагогічних наук, професор,
м. Полтава*

СКЛАДНИКИ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Розглядаються складники професійної компетентності викладача закладу післядипломної освіти, які слід враховувати під час оцінювання якості діяльності викладачів, підвищення їхньої кваліфікації й організації самоосвіти. Серед них виділяються: мотиваційно-ціннісний складник, професійно важливі якості, наукові і педагогічні здібності, когнітивний, афективний і конативний складники.

***Ключові слова:** професійна компетентність, викладач закладу післядипломної освіти, складники професійної компетентності викладача закладу післядипломної освіти.*

Постановка проблеми. Вітчизняною педагогікою довгий час розроблялася проблема педагогічної майстерності вчителів, вихователів, викладачів різних закладів освіти та шляхів її формування і розвитку. Тепер, у зв'язку з переходом вітчизняної системи освіти на компетентнісну модель оцінювання результату підготовки фахівців, усе частіше вживається термін «професійна компетентність» [2–7; 11], розвиток якої у вчителів в умовах закладів післядипломної освіти ми досліджували у кандидатській дисертації на початку 90-х [10]. Щоб розвивати будь-які якості в інших, викладачам закладів післядипломної освіти треба самим їх мати. Тому важливим є визначення професійної компетентності викладача закладу післядипломної освіти через її складники. У ній ми вбачаємо інтегральну характеристику особистості, засновану на єдності мотиваційно-ціннісних, когнітивних

(знання), афективних (здатність до емоційно-вольової регуляції), конативних (уміння, навички, поведінка) складників, а також професійно важливих якостей та здібностей, яка проявляється в рівнях засвоєння викладачем відповідних універсальних та професійних компетенцій [9, с. 347–348]. Спираючись на таке визначення, розкриємо більш докладно суть структурних складників професійної компетентності викладача закладу післядипломної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі наведеного визначення у структурі професійної компетентності викладача закладу післядипломної освіти дослідимо такі основні складники: мотиваційно-ціннісний; система професійно важливих якостей; система здібностей викладача (насамперед, педагогічних і здібностей вченого); когнітивний (знання); афективний (позитивне емоційно-оцінне ставлення до предмета викладання, здатність до емоційно-вольової регуляції поведінки); конативний (уміння, навички, педагогічна техніка, поведінка) [9, с. 348].

У *мотиваційно-ціннісному складнику* професійної компетентності викладача закладу післядипломної освіти виділимо: позитивне ставлення до професії, інтерес до роботи; спрямованість на розвиток особистості слухачів засобами свого предмета; бажання постійного професійного удосконалення. Дослідження показали, що приблизно 2/5 викладачів мають педагогічну спрямованість; 1/5 – дослідницьку; у 1/3 в однаковій мірі представлена кожна з них [9, с. 350].

Систему професійно важливих якостей викладача закладу післядипломної освіти складають особистісні якості, необхідні для *викладацької діяльності*: цілеспрямованість; наполегливість; терплячість; толерантність, здатність до фасилітації (підвищення продуктивності і швидкості діяльності під впливом інших); ініціативність; творчий підхід до вирішення кожного завдання; флексибельність (готовність до саморозвитку і самозміни); для *наукової діяльності*: допитливість як стимул для власної дослідницької роботи; постійний інтерес до наукових успіхів в інших галузях

знань; наукова витривалість в роботі зі своєю науковою проблемою і вимогливість до себе; дисциплінованість, прагнення до точності результатів; ентузіазм і старанність у роботі; критичність і самокритичність; вміння співпрацювати з людьми [8]; *морально-етичні якості*: гуманізм, порядність, обов'язковість, скромність, сумлінність, педагогічний оптимізм, який передбачає доброту, чуйність, товарицькість і доброзичливість, життєрадісність, почуття гумору; *вольові якості*: впевненість у собі, самовладання, підприємливість, витримка, завзятість, схильність до ризику, наполегливість, ініціативність, принциповість, самокритичність, працьовитість, справедливість; *комунікативні якості*: авторитетність, особиста привабливість, повага до людей, готовність допомогти, товарицькість, ввічливість, доброзичливість, вимогливість, толерантність і терпимість, спокій і витримка; *організаційно-адміністративні якості*: вимогливість до себе та інших, вміння правильно оцінити себе і слухачів, вміння позитивно мотивувати слухачів, схильність брати на себе відповідальність, вміння приймати рішення, вміння координувати роботу аудиторії, вміння контролювати навчальний процес.

Систему здібностей викладача розглядаємо як набір якостей особистості, що відповідає вимогам педагогічної діяльності та забезпечує легке оволодіння цією діяльністю і досягнення в ній високих результатів [1]. Серед них: педагогічні здібності (академічні, дидактичні, комунікативні, організаторські, перцептивні, інтелектуальні, креативні, здатність протистояти синдрому емоційного вигорання) і пізнавальні здібності (мнемонічні, розумові здібності, наукова уява, спостережливість, здатність до розподілу і переключення уваги).

У *когнітивному* складникові виділимо такі групи професійних знань: методологічні знання – знання загальних підходів, принципів, закономірностей розвитку, навчання і виховання молоді; психолого-педагогічні знання – знання психолого-педагогічних основ навчання і виховання; спеціальні знання – знання предмета, що викладається; методичні

знання – знання особливостей методики організації навчального процесу з дисциплін; знання в сфері інформаційних технологій; знання кваліфікаційних вимог до викладачів закладу післядипломної освіти.

Афективний складник, перш за все, стосується емоційно-вольової сфери особистості. У цьому блоці дослідники виділяють, з одного боку, позитивне емоційно-оцінне ставлення до предмета, а з іншого – здатність до емоційно-вольової регуляції поведінки викладача [9, с. 360–361].

Когнітивний складник професійної компетентності викладача закладу післядипломної освіти є системою професійних умінь, володіння педагогічною технікою. Уміння викладача закладу післядипломної освіти є володіння способами виконання окремих дій чи діяльністю в цілому відповідно до правил і мети діяльності.

Серед професійних умінь викладача закладу післядипломної освіти виділяють: проєктувальні; конструктивні; інформаційні; організаторські; комунікативні; фасилітаційні; дослідницькі; виховні. Педагогічна техніка включає дві групи умінь: уміння управляти собою (володіння тілом, емоційним станом, технікою мови) і вміння взаємодіяти з аудиторією [9, с. 362–366].

Розглянуті складники професійної компетентності викладача закладу післядипломної освіти в процесі освоєння педагогічної діяльності проявляються у вигляді компетенцій, тобто здатності реалізовувати сукупність знань, умінь і навичок на практиці. Виділяються два основні види компетенцій: універсальні й професійні. Стосовно викладача закладу післядипломної освіти універсальними компетенціями є соціально-особистісні й загальнокультурні компетенції, загальнонаукові й інструментальні компетенції [9, с. 367–374].

Викладач закладу післядипломної освіти зі сформованими соціально-особистісними й загальнокультурними компетенціями: розуміє високу соціальну значимість і відповідальність своєї професії, як представника інтелектуальної еліти суспільства, має високу мотивацією до виконання

професійної діяльності; володіє культурою мислення, здатний до узагальнення, аналізу, сприйняття інформації, постановки мети та вибору шляхів її досягнення, вміє логічно правильно, аргументовано і ясно будувати усну і письмову мову; має сформовану гуманістичну позицію щодо довкілля; транслює у процесі життєдіяльності навички гуманітарної культури; готовий до соціальної взаємодії зі слухачами, колегами та іншими людьми на основі прийнятих у суспільстві моральних і правових норм, виявляє повагу до людей, толерантність до іншої культури; знає свої права і обов'язки як громадянина своєї країни; вміє використовувати правові документи у своїй професійній діяльності; здатний постійно вдосконалювати і розвивати свій інтелектуальний та загальнокультурний рівень, готовий до підвищення своєї кваліфікації і майстерності; здатний до самостійного вивчення нових методів дослідження, до організації дослідницької діяльності, спрямованої на вдосконалення післядипломної освіти; готовий до активного спілкування і професійної взаємодії з колегами в науково-педагогічних сферах діяльності; здатний вільно користуватися іноземними мовами як засобом ділового спілкування; здатний до активної соціальної мобільності; здатний використовувати на практиці навички та вміння управління колективом слухачів, формувати сприятливий соціально-психологічний клімат у навчальній групі слухачів; готовий до вирішення конфліктних ситуацій у групах слухачів, у взаємодії з окремими слухачами; здатний надавати особистим прикладом позитивний вплив на молодь, транслюючи навички морально-психологічного здоров'я; здатний брати на себе всю повноту відповідальності за здоров'я слухачів під час занять, практик та інших видів навчальної роботи тощо.

Викладач закладу післядипломної освіти з розвиненими загальнонауковими компетенціями: здатний використовувати знання фундаментальних і прикладних дисциплін у процесі професійної педагогічної діяльності; здатний використовувати поглиблені теоретичні та практичні знання у своїй предметній галузі, постійно відслідковувати нові

наукові досягнення у своїй предметній та суміжних галузях; здатний самостійно здобувати за допомогою інформаційних технологій і використовувати в практичній діяльності нові знання та вміння, у тім числі в нових галузях знань, розширювати і поглиблювати свій науковий світогляд; здатний використовувати поглиблені знання правових та етичних норм в оцінюванні наслідків своєї професійної педагогічної діяльності, розробці та здійсненні соціально значущих проектів у роботі з молоддю; здатний демонструвати навички роботи в науковому колективі, здатність народжувати нові ідеї (креативність) і реалізовувати їх на практиці.

Викладач закладу післядипломної освіти зі сформованими інструментальними компетенціями: вміє працювати з традиційними носіями інформації, розподіленими базами знань; здатний працювати з інформацією в глобальних комп'ютерних мережах; вільно володіє літературною та діловою письмовою та усною мовою, навичками публічної та наукової мови; вміє створювати і редагувати тексти професійного призначення, аналізувати логіку міркувань та висловлювань; володіє однією з іноземних мов на рівні побутового спілкування; вміє використовувати можливості комунікативних зв'язків для реалізації внутрішніх резервів партнерів у спілкуванні; здатний використовувати для вирішення комунікативних завдань сучасні технічні засоби; здатний і готовий проводити наукові експерименти, оцінювати результати досліджень; здатний аналізувати, синтезувати і критично резюмувати інформацію; здатний до професійної експлуатації сучасного обладнання та приладів у процесі професійно-педагогічної діяльності; здатний оформляти, представляти і доповідати результати виконаної дослідницької роботи, в тім числі використовуючи навички роботи з комп'ютерною технікою тощо.

До складу професійних компетенцій викладача закладу післядипломної освіти входять: *науково-дослідні* – здатність до розробки актуальної наукової проблеми і отримання знання, значущого для розвитку теорії і практики післядипломної освіти; здатність до самостійної дослідницької роботи;

готовність до проведення дослідницької роботи з використанням сучасних інформаційних систем (мережі Інтернет); готовність до організації та участі в роботі тимчасових або постійно діючих дослідних груп; знає основи теорії післядипломної освіти; володіє сучасною методологією і методами досліджень у галузі післядипломної освіти; здатний до проектування та реалізації на практиці змісту навчальних предметів з урахуванням процесів модернізації закладу післядипломної освіти; володіє навичками рецензування та аналізу матеріалів з проблем закладу післядипломної освіти і проблем конкретної наукової галузі; вміє представляти результати своєї науково-дослідної діяльності у вигляді звітів, рефератів, статей, доповідей, повідомлень та ін.; *організаційно-методичні* – готовність до взаємодії з освітніми закладами, підприємствами регіону для вирішення спільних завдань навчання і виховання молоді; здатний до підготовки та проведення науково-практичних конференцій (у тому числі Інтернет-конференцій) викладачів та вчителів шкіл та ін.; *навчально-методичні* – готовий до використання інноваційних методів та технологій навчання і виховання; знає основи психології особистості та соціальної психології; знає біологічні та психологічні межі людського сприйняття й засвоєння; знає психологічні особливості віку людини та особливості впливу на результати педагогічної діяльності індивідуальних відмінностей слухачів; уміє використовувати в навчальному процесі знання фундаментальних знань, сучасних досягнень, проблем та тенденцій розвитку відповідної наукової галузі, її взаємозв'язків з іншими науками; володіє методами і прийомами усного та письмового викладу предметного матеріалу, різноманітними технологіями навчання, в тому числі методикою розробки мультимедійних презентації до лекційних занять; вміє викладати предметний матеріал у взаємозв'язку з іншими дисциплінами навчального плану підвищення кваліфікації; володіє методикою структурування і психологічно грамотного перетворення наукового знання в навчальний матеріал, методами і прийомами складання завдань, вправ, тестів з різних тем, систематики навчальних та виховних

завдань; здатний до розробки навчально-методичних матеріалів для проведення занять, у тому числі, в інтерактивному режимі; здатний до розробки сценарію для створення електронних навчально-методичних посібників та ін.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, розгляд складників професійної компетентності викладача закладу післядипломної освіти (мотиваційно-ціннісний, система професійно важливих якостей, система здібностей викладача, когнітивний, афективний і конативний складники) наочно показує, що головними є перш за все психологічні і дидактичні процедури взаємодії викладача і слухачів. **Перспективами подальших розвідок у даному напрямку** є визначення оптимальних характеристик професійної компетентності викладача закладу післядипломної освіти на сучасному етапі розвитку суспільства, для чого її необхідно аналізувати у двох аспектах: соціальному, в якому розглядаються вимоги соціуму до професійної компетентності викладача, і структурному, в якому ця компетентність є сукупністю взаємозалежних елементів із заданими характеристиками.

Література

1. Занина Л. В., Меньшикова Н. П. Основы педагогического мастерства. Ростов н/Д. : Феникс, 2003. 288 с.
2. Лебедик Л. В. Дидактичні принципи формування ІКТ-компетентностей майбутніх учителів математики у процесі фахової підготовки. *Фізико-математична освіта* : науковий журнал. 2017. Вип. 3(13). С. 215–219. URL: <http://fmo-journal.fizmatsspu.sumy.ua/publ/1-1-0-363>.
3. Лебедик Л. В. Компетентнісний підхід до проектування системи підготовки викладачів вищої школи в умовах магістратури. *Дидактика : часопис* / О. Ільченко (гол. ред.) ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, каф. заг. педагогіки та андрагогіки. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2017. Вип. 17 : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. із міжнар. участю «Інноваційність в освіті : пошуки і перспективи розвитку»

(Полтава, 22-23 листопада 2016 р.) С. 154–158.

4. Лебедик Л. В. Компетентнісний підхід у підготовці викладачів вищої школи до проектування дидактичних систем в умовах магістратури. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць Полтав. нац. пед. ун-ту імені В. Г. Короленка. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2016. Вип. 66–67. С. 53–58.

5. Лебедик Л. В. Требования Совета Европы к общим и профессиональным компетенциям будущих преподавателей экономики и торговли. «*Dezvoltarea relațiilor comerciale din perspectiva integrării economice a Republicii Moldova în circuitul economic internațional*», conferință științifico-practică internațională (2017 ; Chișinău). Conferința științifico-practică internațională «*Dezvoltarea relațiilor comerciale din perspectiva integrării economice a Republicii Moldova în circuitul economic internațional*» = «*Development of trade relations from the perspective of economic integration of the Republic of Moldova in the international economy*», September 21-22, 2017 Chișinău : [în vol.] / col. red. : Căpățînă Sofia [et al.] ; com. șt. : Larisa Șavga [et al.]. Chișinău : UCCM : INCE, 2017 Vol. 2. 2017. P. 200–203.

6. Лебедик Л. В. Формирование общих и профессиональных компетенций магистра экономики как будущего преподавателя. *Теоретико-методические основы внедрения компетентностного подхода в высшей школе* : коллективная монография с международным участием / под ред. д. пед. н., проф. В. Ю. Стрельникова. Харьков : Издательство Иванченко И. С., 2018. С. 167–177.

7. Лебедик Л. В. Формування професійної компетентності магістрів педагогіки вищої школи. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»* : Збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький, 2013. Вип. 28. Том 1. С. 180–185.

8. Озеров В. П. Профессиональные способности ученого. *Эвристическое образование* : материалы 8-й Региональной научно-

практической конференции. Ставрополь: СГУ, 2005. С. 22–23.

9. Сорокопуд Ю. В. Педагогика высшей школы. Ростов н/Д. : Феникс, 2011. 541 с.

10. Стрельников В. Ю. Развитие профессиональной компетентности учителей в учреждениях послыдипломной освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 1995. 24 с.

11. Lebedyk L. Professional competence of masters of pedagogics higher school. *Theory and Practice of Contemporary Management : Materials of I International Scientific-Practical Conference*, (Batumi, 17-18 October, 2014) /, р.h. Tbilisi, Universal, 2014. P. 292–296.